

Weerklank

gereformeerd maandblad voor toerusting en informatie

GRONDRECHTEN ALS SCHILD VOOR ONS LEVEN?

Door mr. Elisabeth P. van Dijk¹

CORONA

In de samenleving heerst naast brede steun ook scepsis over de coronamaatregelen van het kabinet. Daarbij wordt vaak verwezen naar de inbreuk die deze maatregelen maken op de grondrechten van burgers. Terwijl het ook niet om zo'n ernstige pandemie zou gaan als het kabinet ons wil doen geloven. Het digitale platform *Viruswaarheid.nl* voert hierin de boventoon. Dit platform laakt het gebrek aan democratische legitimering (de rechtmatigheid) van de overheidsmaatregelen en de maatschappij-brede werking ervan.²

De pijn lijkt echter dieper te zitten dan alleen de beperking van grondrechten. Veel lijkt te gaan om het 'vieren' van de individuele vrijheid. De maatschappij-brede maatregelen zouden een te groot offer vergen van het overgrote deel van de samenleving dat weinig van het virus lijkt te vrezen te hebben. De scepsis/pijn krijgt nog extra lading door de pandemie en haar bestrijding te trekken in de sfeer van boos opzet bij de overheid.

Zonder *viruswaarheid.nl* in haar gedachtegoed en handelen te willen volgen, kunnen we wel vaststellen dat we in deze coronatijd, met een gedeeltelijke lockdown, allemaal in meer of mindere mate te maken hebben met tijdelijke beperkingen in onze bewegingsvrijheid. Althans de bewegingsvrijheid zoals we die gewoon waren. We merken het ook zondags. Het aantal broeders en zusters in de erediensten is beperkt, omdat we op 1,5 meter afstand van elkaar moeten zitten. Verder staat ook de samenzang in fysieke zin onder druk.

Kerken voegden zich tijdens de eerste lockdown naar de afgekondigde maatregelen; via het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO) in nauw overleg met minister Grapperhaus.

Na de verruiming van de maatregelen is vanuit de kerken de roep om erediensten te houden met zoveel mogelijk kerkgangers, mits 'coronaproof', sterker geworden. Er zijn tot nu toe immers geen (opvallende) corona-uitbraken in kerken geweest en over het algemeen houden kerken en kerkgangers zich aan de (eigen) coronaregels. Daarbij wordt

een beroep gedaan op het recht op vrijheid van godsdienst.

In dit artikel probeer ik vanuit haar ontstaansgeschiedenis en huidig functioneren, meer licht te werpen op de betekenis van dit grondrecht, mede met het oog op onze omgang met de (huidige) corona-maatregelen. Ik begin met de vraag wat grondrechten nu eigenlijk zijn.

GRONDRECHTEN

Wat zijn grondrechten? Een sluitende definitie van grondrechten is niet eenvoudig te geven. Het gaat om bepaalde rechten van burgers ten opzichte van de overheid die als fundamenteel worden gezien. Het zijn fundamentele basisregels die aangeven waarin de overheid de vrijheden van burgers niet mag aantasten. Maar er zijn ook grondrechten die de overheid tot een actieve zorgzaamheid verplichten (zoals werkgelegenheid, gezondheidszorg, onderwijs).

Sommige grondrechten hebben heel oude papieren³, bijvoorbeeld het recht op bescherming van het leven en van eigendom. Het recht op vrijheid van geweten en godsdienst heeft een bijzondere ontstaansgeschiedenis.⁴ Ik kom hier nog op terug.

In ons land zijn grondrechten te vinden in de Grondwet, in totaal 23. Ik noem er enkele.

- * Recht op gelijke behandeling, discriminatieverbod
- * Recht op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging
- * Recht op privacy
- * Recht op onaantastbaarheid van het lichaam
- * De zorg van de overheid richt zich op bewoonbaarheid van het land en bescherming en verbetering van het leefmilieu
- * De overheid treft maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid
- * Het onderwijs is voorwerp van aanhoudende zorg van de overheid.

Ook in internationale Verdragen zijn grondrechten opgenomen, waaronder het recht op leven. Het zijn belangrijke documenten. Buiten de 'oude papieren' van de

grondrechten – zoals hiervoor geschetst – moeten we deze documenten vooral zien in reactie op de Tweede Wereldoorlog. Het gevoel was: “dit nooit meer”. We zien dat “dit nooit meer” geen stand heeft gehouden. De recente geschiedenis is gevuld met talrijke oorlogen en geweld op grote schaal. Ook al is een derde wereldoorlog tussen de grootmachten tot nu toe uitgebleven. Tegelijkertijd zien we dat in rechtszaken regelmatig een beroep wordt gedaan op de grondrechten (= mensenrechten) in internationale Verdragen. Daarom zijn grondrechten zeker van betekenis. Verdere bespreking van deze internationale Verdragen moet ik in dit artikel achterwege laten.

GRONDRECHTEN EN DE VERLICHTING

Grondrechten zijn vooral onder invloed van de Verlichting, de Revolutie in Frankrijk en de vrijheidsstrijd in Amerika tot ontwikkeling gekomen, in verband met nieuwere staatsvormen.

In het Verlichtingsdenken van de 17^e en 18^e eeuw stelt de vrije mens zichzelf zoveel mogelijk de wet. Hij wil wel plichten aangaan, maar dan vrijwillig en op grond van eigen redelijk inzicht. Dit brengt met zich mee dat je wel deel wilt uitmaken van een samenleving, maar dan zó dat jouw vrijheden en rechten zoveel mogelijk worden beschermd. Of dat je zegt dat de overheid bijvoorbeeld voor gezondheidszorg en onderwijs mag zorgdragen. Maar dan wel zó dat zoveel mogelijk wordt uitgegaan van volstrekte gelijkheid tussen de burgers (gelijke behandeling, geen discriminatie). Het liefst in een democratische staatsvorm met zoveel mogelijk rechtstreekse invloed van de burger op het bestuur; bijvoorbeeld door een bindend referendum. Wie rondkijkt in het Nederland van vandaag, ziet hier veel van terug.

Dit alles kan zo ver gaan dat je alleen nog maar op één voorgeschreven manier vrij kunt zijn⁵. Denk aan artikel 1 van onze Grondwet, waarin het recht op gelijke behandeling en het verbod op discriminatie zijn geregeld. In de uitvoering die hieraan wordt gegeven, worden we vaak gedwongen een bepaalde kant op te kijken. Daarin zie je intolerantie meekomen, waar we vandaag ook mee te maken hebben. Denk maar aan alle inzet voor een genderneutrale samenleving.

De ontwikkeling van de grondrechten zoals we die nu kennen wordt dus veelal vanuit het liberale en sociaaldemocratische (seculiere) gedachtengoed gevoed. Daar tegenover staat dat de gemeenschap onder Koning Christus géén democratie is. Zijn wet wordt niet bij democratische meerderheid vastgesteld. Wat betekent dit voor ons? Hoe leven wij als christenen die hun burgerschap in de hemelen hebben (Fil. 3: 17 -21) vandaag in onze Nederlandse democratische samenleving? Dragen we als kerk het Licht van genade en vrede in Christus uit in deze

samenleving?

HET RECHT OP VRIJHEID VAN GEWETEN EN GODSDIENST

Het Verlichtingsdenken in Frankrijk is destijds van invloed geweest op een toleranter beleid ten aanzien van de Hugenoten. Dat heeft te maken met het groeiende inzicht dat ieder mens een onvervreemdbaar recht heeft op gewetensvrijheid. En dit heeft weer alles te maken met de godsdienstoorlogen zoals deze ook in Frankrijk werden gevoerd. Men ging zich realiseren dat een staat of een koning haar onderdanen niet aan één bepaalde godsdienst kon binden. Maar dat er ruimte moest komen voor het vrij laten van het geweten. Het geweten⁶ werd hierbij gezien als verbonden met God en met zijn wet. Hij gaat over je geweten en niet een menselijke instantie.

Het besef dat elk mens een onvervreemdbaar recht heeft op gewetensvrijheid, ontstond dus in een situatie van het willen beëindigen van godsdienstoorlogen en het zoeken van ruimte voor verschillende *godsdiensten naast elkaar*.⁷ Het was zoeken naar vooral een praktische oplossing.

TUSSENBALANS

Met het bovenstaande wil ik niet zeggen dat wij geen beroep mogen doen op grondrechten zoals deze in onze Grondwet of in internationale Verdragen zijn vastgelegd. Laten we er een verantwoord gebruik van blijven maken. Tegelijkertijd wil ik waarschuwen dat we ons niet zomaar op sleeptouw moeten laten nemen door het Verlichtingsdenken. Dit denken past ons goed, al sinds de zondeval in het paradijs. Komt dat Verlichtingsdenken – je eigen regels bedenken – niet terug in anti-overheidssentimenten, complot-denken en het opzettelijk, soms massaal, negeren van coronamaatregelen? Dat gaat onze deur niet voorbij!⁸ Daartegenover erkennen wij dat het overheidsgezag door God is ingesteld. “Daarom is het nodig onderworpen te zijn, niet alleen omwille van straf, maar ook omwille van het geweten.” (Romeinen 13: 5). Dit mag zich vertalen in een respectvolle houding richting overheid, die probeert de juiste coronamaatregelen te treffen. Deze respectvolle houding past bij de nieuwe gezindheid in Christus, zoals ons dat onder meer in de Romeinenbrief wordt voorgehouden.⁹ Vanuit deze houding mogen we positief betrokken zijn op onze samenleving, in Christus het kwade door het goede overwinnend, nederig en gewetensvol, tot eer van God alleen!

GRONDRECHTEN, EEN WANKEL EVENWICHT

Grondrechten zijn belangrijk omdat zij de verhouding tussen de overheid en haar burgers regelen.

Hierbij gaat het om iets dat steeds in beweging is; het is een wankel evenwicht. Overheid én burgers hebben ieder een eigen verantwoordelijkheid om dat evenwicht te bewaren.

Dat het een wankel evenwicht is, heeft verschillende redenen. Ik noem er nu drie.

1. Grondrechten zijn geen onbegrensde rechten. Er zijn tal van voorbeelden te bedenken waarbij onze vrijheid is ingeperkt, bijvoorbeeld het verplicht dragen van een veiligheidsgordel of veiligheidshelm, het ondergaan van een alcoholtest, soms gedwongen psychiatrische zorg of jeugdzorg. We zijn aan deze ingrijpende beperkingen min of meer gewend geraakt en waarschijnlijk vinden we deze beperkingen vaak ook redelijk. We accepteren het dat de overheid onze grondrechten beperkt. Dit in het bijzonder wanneer het gaat om maatregelen die voor iedereen gelden en de samenleving als geheel dienen. Deze acceptatie is van belang.

Maar de vraag is wel hoever de overheid mag gaan met het beperken van de vrijheden van haar burgers. Het antwoord op deze vraag hangt mede af van hoe 'democratie' wordt ingevuld en hoe 'democratie' in de samenleving wordt beleefd en gezien. Inhoud geven aan een democratische staatsvorm kan van land tot land verschillen.

Verder is van belang of de te maken inbreuk 'loont' ten opzichte van wat er je ermee wilt bereiken. Is het proportioneel of is iedere verhouding zoek?

Belangrijk is dat beperkingen van grondrechten in ons land door de wetgever in een wet moeten worden geregeld en dat kan alleen als de formulering van het betreffende grondrecht hiervoor de ruimte geeft. Met wetgever bedoel ik in dit geval regering en Staten-Generaal (= Eerste en Tweede Kamer).

2. Er is nog een factor die het evenwicht tussen overheid en burgers wankel doet zijn: grondrechten kunnen met elkaar 'botsen'. Als dat gebeurt, is de vraag welk grondrecht (gedeeltelijk) voorrang moet hebben. In wetgeving en/of in rechtspraak moet dat steeds tegen elkaar worden afgewogen.

Onder de huidige omstandigheden zien we hiervan een bijzonder voorbeeld. De overheid heeft de plicht om maatregelen te treffen ter bevordering van de volksgezondheid in verband met de coronacrisis. Eén daarvan is het beperken van de omvang van groepen mensen. Dat raakt ook kerken (en moskeeën), ook al is de maatregel daar niet speciaal op gericht, ze is gericht op een volksgezondheidsbelang. Kerken kunnen zich beroepen op het recht op vrijheid van godsdienst of levensovertuiging¹⁰. Je zou dus kunnen zeggen: de plicht van de overheid om de volksgezondheid te bevorderen 'botst' met of raakt het recht op vrijheid van godsdienst of levensovertuiging.

Daarbij komt dat veel mensen vinden dat maatregelen genomen moeten worden op een manier van 'gelijke monniken, gelijke kappen'. Concreet: worden de bezoekersaantallen in het theater beperkt, dan ook in kerkdiensten. Gelukkig is het kabinet bij de behandeling van de Coronawet niet gezwicht voor druk vanuit de Tweede Kamer waarbij werd bedreigd met het onthouden van

goedkeuring als deze gelijkstelling niet zou zijn geregeld. Wel heeft het kabinet medewerking aan het dringende advies gevraagd om maximaal 30 kerkgangers toe te laten. Op dit moment lijken veel kerken zich, vanwege de bijzondere omstandigheden, te houden aan de door de overheid gevraagde tijdelijke limitering, maar toch ook weer niet alle kerken.

Het laatste woord zal hier niet over gesproken zijn. Maar het is wel de vraag of je van het recht op vrijheid van godsdienst in de gegeven omstandigheden een strijd om getallen kerkgangers - 30 of 100 of 200 - moet maken. Deze vraag geldt naar twee kanten: overheid en kerken. De overheid zou de kerken vanwege het recht op vrijheid van godsdienstvrijheid verder ongemoeid moeten laten. De kerken zouden hun verantwoordelijkheid moeten nemen en zich (trachten te) schikken naar de maatregelen zoals gevraagd door de overheid. Hoezeer de huidige gang van zaken ons aan het hart gaat! We lijden eronder, maar ons lijden mag gepaard gaan met *belijden*¹¹. Publiek uitdragen hoezeer de verbondenheid van God met ons, ons dringt tot het houden van kerkdiensten, de ontmoeting van God met zijn volk.

3. Een derde factor die de verhouding tussen overheid en burgers kan verstoren, is het zich voordoen van plotselinge gebeurtenissen, zoals terroristische aanslagen of rampen. Dergelijke gebeurtenissen kunnen de verwerking van grondrechten (flink) onder druk zetten.

BALANS

Grondrechten zijn belangrijk. Ze worden ook wel schildrechten genoemd; schild tegenover de overheid. Tegelijkertijd: mag en kun je bouwen op grondrechten? Zijn grondrechten ons *schild* in dit leven? Ze kunnen als juridisch schild dienen. Zeker, maar ook als de invulling geseculariseerd raakt?

Grondrechten werden jarenlang gezien als een schild waarachter christenen zich konden verschuilen. Maar ze bieden niet de ultieme veiligheid. De politieke en maatschappelijke ontwikkelingen van onze geseculariseerde tijd tonen dat aan.¹² Kijk maar naar de levenseinde-cultuur van onze dagen en naar het Wetsvoorstel verduidelijking burgerschapsopdracht voor het onderwijs. Of denk aan het 'wegdrukken' van het huwelijk als verbintenis tussen man en vrouw en tegelijkertijd de hang naar genderneutraliteit als 'ultiem' wapenfeit van de mens die zich van zijn (vermeende) Schepper heeft bevrijd.

We hebben het in deze dagen druk met corona en met bezwaren tegen alle beperkingen van grondrechten. Door sommigen worden die bezwaren gebruikt als springplank voor verwezenlijking van ideologische doelstellingen. Hierbij wordt de invulling van grondrechten als puntje bij paaltje komt één kant opgestuwd, de kant van het vieren van de

individuele vrijheid. Dat God ons ervoor bewaart dat we ons daarin laten meeslepen. Want ten diepste zijn het niet de virussen die het leven op deze aarde zo levensgevaarlijk maken. Het is dat de waarheid van Gods Woord door mensen in ongerechtigheid ten onder wordt gehouden, wordt verdraaid; vragenderwijs, geleidelijk en langs flauwe bochten. De kerk heeft die waarheid publiek te belijden en uit te dragen, in woord en gedrag. Zoals eens de profeet Habakuk met koeienletters op publicatieborden moest schrijven, zodat het voor iedereen in snel voorbij lopen te lezen was: "maar de rechtvaardige zal door zijn geloof leven".¹³

Niet grondrechten, hoe belangrijk die ook mogen zijn in een rechtsstaat, zijn het schild waarop we ons vertrouwen stellen. We mogen belijden dat de HÉRE ons schild is. Ook als dit lijden met zich meebrengt. Hoe vaak belijdt de psalmdichter niet dat bij al het lijden dat hem overkomt de HERE zijn schild is?

En dan nog dit: dat de HERE ons ervoor mag bewaren dat er een moment aanbreekt dat de overheid haar wakend oog laat vallen op de kerk van Christus en haar werkelijk gaat zien als een gevaarlijke bedreiging voor de samenleving.¹⁴ De vraag of 'onze' grondrechten dan nog van waarde zullen zijn, is met het stellen van de vraag beantwoord.

Ons schild en ons gebed is dat de Geest onze geest in de vrijheid die we in Christus mogen hebben, bewaart. Denk ook aan de geestelijke wapenrusting van God, zoals beschreven in Efeze 6: 10-20. In Christus mag je welbewaard zijn; in Hem alleen.

*Mijn schild ende betrouwen
zijt Gij, o God, mijn Heer!
Op U zo wil ik bouwen,
verlaat mij nimmermeer!*

E: elisabeth.p@jag.nl

1. In de aanloop naar de definitieve tekst heb ik twee broeders laten meelesen, een oudere en jongere. Ik dank hen hartelijk voor hun leerzame opmerkingen.
2. Wat betreft de democratische legitimering, de meeste maatregelen waren gebaseerd op noodverordeningen. Binnen de zogenoemde trias politica of driemachtenleer – de leer waarbij de staatsmacht over een wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht wordt gespreid – vallen die onder de uitvoerende macht. De *Coronawet*, die haar legitimatie vindt in de goedkeuring van regering én het parlement (Eerste en Tweede Kamer), brengt de te nemen coronamaatregelen onder de wetgevende macht; de plek waar ze behoren te liggen.
3. Al in de tijd van het Perzische Rijk onder Cyrus de Grote (559 – 530 voor Christus) is een klecilinder gevonden met daarop grondrechten (recht op eigen godsdienst en alle rassen zijn gelijk) geschreven.

4. Zie ook de artikelen van zr. M. Daverschot over de geschiedenis van de Hugenoten in Weerklank.
5. Rousseau in zijn *Contrat Social*: "On les forcera d'être libre".
6. Het geweten is in latere periodes een seculier begrip geworden, individualistisch ingevuld, waarbij de gebondenheid aan God en Zijn Wet is losgelaten.
7. Bijzonder is nog wel dat de juridische vastlegging van deze vrijheid van geweten in de Franse Edicten, zoals in het Edict van Nantes (1598) beperkt was tot bepaalde, omschreven godsdiensten. Terwijl in de Unie van Utrecht (1579), het verdedigingsverbond van de (noordelijke) provincies tegen de Spanjaarden, wordt aanvaard dat ieder mens als zodanig een onaantastbare private sfeer toekomt, gewaarborgd door de vrijheid van geweten. Zie ook de artikelen van zr. Daverschot over de Hugenoten in Weerklank (vooral het november-nummer).
8. Ik laat hierbij buiten beschouwing dat in contactberoepen de maatregelen van de overheid, zoals de 1,5 meter maatregel, soms niet zijn te realiseren.
9. Zie ook Titus 3: 1 e.v. en 1 Petrus 2: 13 e.v., Zondag 39 H.C. en artikel 36 NGB
10. Artikel 6 van de Grondwet:
 1. Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. (Bij 'wet' wordt hier vooral aan de strafwet gedacht. Verder heeft de grondwetgever ruimte willen laten voor onvoorziene situaties, zie Kamerstukken II 1975/76, 13872, nr. 3 p. 29-30, EPvD)
 2. De wet kan ter zake van de uitoefening van dit recht buiten gebouwen en besloten plaatsen regels stellen ter bescherming van de gezondheid, in het belang van het verkeer en ter bestrijding of voorkoming van wanordelijkheden.
11. Kamerstukken II 1975/76, 13872, nr. 3 p. 29: "Het onderhavige artikel waarborgt het recht van een ieder zijn godsdienst of levensovertuiging vrij te belijden. Daarbij omvat het begrip belijden niet alleen het huldigen van de godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging maar ook het zich daarnaar gedragen. Voorts kan dit belijden zowel individueel als in groepsverband, zoals de kerkdienst, plaatsvinden."
12. Zie hierover: <https://www.rd.nl/ opinie/bijbelse-vrijheid-bestand-tegen-seculiere-druk-1.1568984>
13. Habakuk 2: 1-4
14. <https://www.rd.nl/ kerk-religie/ds-latzel-bremen-rooskleurige-tijden-zijn-voorbij-1.1604117>